

Boekbesprekingen

DE LABYRINTISCHE STAAT. Over politiek, ideologie en moderniteit Siep Stuurman Amsterdam, Uitgeverij SUA, 1985.

Een nieuw boek van de Amsterdamse politicoloog Siep Stuurman wekt belangstelling op. Zijn "Kapitalisme en burgerlijke staat" uit 1978 zorgde voor een boeiende introductie in de marxistische politieke theorie, meer bepaald in de Gramsci-Althusser-Poulantzas lijn, die niet weinig jonge intellectuelen een stuk vooruit bracht. Van weinig werken kan gezegd worden dat ze het niveau van de theoretische discussie in die mate gestimuleerd hebben als van dit werk. De recente herdrukken laten vermoeden dat het boek die functie nog steeds blijft vervullen. Nadien volgden een verdienstelijk werk over de problemen van het "reële socialisme" in Oost-Europa, met nadruk op de implicaties voor de marxistische analyse-schema's, talrijke artikelen en de publicatie van zijn dissertatie over de verzuiling en de ontwikkeling van de moderne Nederlandse staat. Bovendien bleef Stuurman actief betrokken bij de politieke discussie die in de jaren tachtig ter linkerzijde gevoerd werd. Hij toonde daarbij een kritische intellectuele openheid naar stromingen zoals het feminisme of de Foucault-adaptatie, een sterke historische belangstelling en een overigens vrij zeldzaam vermogen om de theoretische analyse te verbinden met de concrete politieke debatten en strijdvelden.

Zijn nieuw boek laat zich duidelijk in deze lijn situeren. Stuurman zelf karakteriseert het werk als "een voortzetting van de theoreti-

sche reflectie op de problemen en paradoxen van de politieke theorie" (p. 7). Voor mij is het echter in eerste instantie een politiek georiënteerd en beladen boek, waarbij het theoretische een onderbouwende functie krijgt. De systematiek van de theoretische argumentatie staat steeds in functie van de concrete politieke vraagstelling en de lezer die enigszins bewust is van de recente debatten voelt voortdurend welke concrete inzet de tekst vooruit stuwt.

Inhoudelijk vloeien een groot aantal ideeën in en door elkaar. Het boek lijkt zich op verschillende niveaus te bewegen, waarbij de basisargumentatie voortdurend doorweven wordt met raaklijnen en doorkruisende gedachten. Net zoals de staat als labyrintisch gekarakteriseerd wordt, lijkt Stuurman ook de textuur van zijn denken over de staat labyrintische vormen te willen geven. Verward wordt het echter nooit. Het is blijkbaar één van de doelstellingen van Stuurman de complexiteit van de staat en het politieke denken over de staat aan te tonen en dit inzicht lijkt mij in de recente discussies over de staat inderdaad meer dan nuttig. Hij wil af van de tegenstelling etatisme/anti-etatisme, die door de neoliberale retoriek aan links wordt opgedrongen. Vooral in het laatste en meest politiek beladen hoofdstuk wordt ervoor gepleit een aantal valkuilen in de staatsdiscussie weg te werken en het linkse denken over de staat nieuwe im-

pulsen te geven.

Stuurman verdedigt radicaal een interpretatie van de staat in termen van strijd, politiek handelen en macht. Meer bepaald de inleiding en het eerste hoofdstuk verdedigen overtuigend het (opnieuw) gaan denken over de staat en het politieke als een veld van strijd en strategie, van contingentie en wisselende verhoudingen, kortom van geschiedenis. Impliciet laten ze zich begrijpen als een afrekening met een aantal structuralistische en functionalistische elementen van het Althusseriaanse marxisme, en overigens ook als een kritiek op andere dehistoriserende constructies zoals dat van Foucault. Alleszins gaat het om een overstijging van een aantal structuralistische concepten, die na Stuurmans historisch werk niet meer als een verrassing overkomt.

Stuurman analyseert de staat vooral vanuit het perspectief van de relatie van de staat tot de bevolking, van de bevolkingspolitiek. Hij wil op die manier het debat over de "verzorgingsstaat", of zoals hij zegt, de "Keynesiaanse staat", een nieuwe impuls geven. De moderne staat begrijpt Stuurman als een staatstype dat de bevolkingspolitiek en de sociale normering verder doorvoert en perfectioneert. De contradicties die de staat momenteel treffen en die neoliberale en conservatieve tot een kritiek op de "verzorgingsstaat" reïficieren, zullen hieraan weinig veranderen. "Deregulering" en een overheveling naar de markt en de privésfeer zullen niet tot minder bemoeienis met de bevolking leiden, maar eerder een nieuwe fase in de bevolkingspolitiek van de staat inluiden. Stuurman ondergraaft m.i. terecht het valse dilemma staat-versus-vrije markt. De staat is voor hem geen monoliet blok tegenover de markt, maar een steeds verschuivend strijdpark waarin groepen politieke strijd voeren. Overigens laat Stuurman zich niet vangen aan de verleiding om ahistorische begrippen (discipline-

ring, regulering, e.d.) langs de achterdeur weer binnen te halen, waar hij ze in hun Althusseriaanse varianten net langs de voordeur heeft buitengewerkt. Ook de bevolkingspolitiek is inzet van strijd, waarbij verschillende (klasse)belangen en sociale posities elkaar doorkruisen. Politiek lijkt hij zich hierbij tot de sociaaldemocratie te richten. Tegen alle voor hem weinig zinvolle discussies voor- of tegen-de-staat in, bepleit hij een politieke (soms haast opportunistische) houding die de relatie van de staat in termen van belangen en macht stelt.

Niet alles in dit boek heb ik met dezelfde interesse gelezen. Het lange hoofdstuk over de ideologie is een verdienstelijke poging om het vaak steriele ideologie-debat te overstijgen door in verschillende richtingen naar nieuwe elementen te zoeken. Het is echter slechts op het einde, wanneer hij rechtstreeks op de relaties tussen de begrippen ideologie/hegemonie/staat ingaat, dat Stuurman aanknoopt met de inzet van de rest van het boek. Ook inhoudelijk heeft niet alles me kunnen overtuigen, hoe kan het ook anders. Ik noem slechts het m.i. ongelukkig gebruik van de term "moderniteit".

Concluderend meen ik dat we met dit boek een van de schaarse pogingen hebben om de linkerzijde een theoretisch alternatief te bieden voor de termen waarmee onder druk van conservatieve en neoliberale retoriek het staatsdebat recent gevoerd wordt. Creatief voortdenkend in de traditie van Gramsci en Poulantzas, zoekend bij zo uiteenlopende bronnen als Foucault, Freud, Keynes, De Saussure en Giddens en epistemologisch gefundeerd in het realisme van Bhaskar, biedt Stuurman een uitermate politiek geladen staatstheoretische discussie die bovendien – mocht men na het eerste deel van deze slotzin anders vermoeden – toch boeiend en leesbaar is.

Dirk Van Damme

DE WERKDAG

De geschiedenis van de arbeidsduurvermindering

Jef Maes – Kristien Van Rie – red. G. Muelenaer
EPO, 1985

In december 1985 verscheen bij EPO een even bondige als boeiende "geschiedenis van de strijd voor arbeidsduurvermindering". (Wie van woord-economie houdt, kan het eens proberen met "werktijdverkorting" (WTV): deze *inlevering van 2 lettergrepen versoepelt de "besprekingen"* aanzienlijk.)

De auteurs verstoppen hun A.B.V.V.-oriëntatie niet. Toch zou het sectair zijn hen voor slippendragers van de Socialistische zuil te aanzien. Meer dan eens leggen ze de vinger op de wonde van syndicale zwakheden als traagheid en verdeeldheid in de actie, vervreemding van de achterban, strategische kortzichtigheid, corporatisme, politieke afhankelijkheid.

Bovendien is het boekje naar de actuele syndicale strijd toe geschreven. Daarom is het een erg nuttig werkinstrument voor elke syndicale militant. Het biedt niet alleen scherp inzicht in de *achtergronden* van de strijd die vandaag rond W.T.V., flexibiliteit en werkloosheid gestreden wordt. Aan de indringende analyse van het recent verleden, voegen de auteurs doortastende conclusies toe voor de syndicale strategie van vandaag. Op de drempel van een zoveelste sociale schijn-overleg krijgt dit goed vulgariseerd historisch werk de waarde van een *concreet actiemiddel*.

Het boek beschrijft de sociale geschiedenis van België vanuit de relevante invalshoek van de strijd voor W.T.V. Je kan daarin drie ongelijke episodes onderscheiden. Eén, de strijd voor de 8-urige werkdag, die loopt van 1886 tot 1921. Daarop volgt een lange episode die in het licht staat van een moeizaam "gevecht" voor de 40-urenweek. Er ligt

inderdaad bijna een halve eeuw tussen de eerste principiële eis voor 40 u (1930) en de definitieve realisatie ervan in de zwakkere sectoren (bv. 1/1/1976 voor de ruim 200.000 bedienden van het "Aanvullend Paritair Comité voor Bedienden").

Derde episode is de huidige crisis, en het pijnlijk lot van de W.T.V. als instrument van arbeidsherverdeling. Sinds 1975 stelt de vakbeweging het doorbreken van de wekelijkse 40-urengrens voorop als middel om werklozen aan de slag te krijgen. Met zeer relatief resultaat, zo zal uit de conclusie blijken.

De Achturendag

De strijd voor kortere werktijden is zo oud als de arbeidersbeweging zelf. Het was de Eerste Internationale die in 1865 de *achturendag* als doelstelling overnam van de Amerikaanse en Australische kameraden. Het duurt tot de oprichting van de B.W.P. (1885) eer de eis in België serieus gesteld wordt. De aandacht concentreert zich naar de beperking van vrouwen- en kinderarbeid. Harde stakingen in Wallonië leveren een eerste "sociale wet" op in België: een arbeidsverbod onder 12 jaar, een begrenzing van de werkdag tot 12 uur voor jongens onder 16 en meisjes onder 21 jaar. De motivatie van de Regering liegt er niet om: te lange werkdagen putten de *arbeidskracht* uit, ondermijnen de inzet en de produktiviteit, en... arbeiders dreigen "door een te vroeg optredende ouderdom vroegtijdig aan de produktie te worden onttrokken" (citaat p. 11).

Niet de humanitaire of sociale, maar de economische argumentatie geeft m.a.w. de doorslag. Het is op vandaag nauwelijks anders, en met

een man als Leysen hebben we dat voordeel, dat het ook opnieuw in de brutale taal van 100 jaar geleden gezegd wordt...

Even actueel klinkt de klacht dat zelfs op deze zeer bescheiden sociale wet nauwelijks efficiënt toezicht werd gehouden: "de arbeidsinspectie, opgericht in 1895, om op deze wet toe te zien, is voortdurend onderbemand en wordt overstelpt met bureauwerk, zodat controles in de bedrijven zeldzaam blijven." (p. 13).

En de gelijkenissen met de huidige dag houden niet op. De strijd voor de 8-urendag blijkt conjunctureel: ondanks een grote B.W.P.-campagne rond 1890, verdwijnt de eis steeds weer op de achtergrond, omdat de strijd voor een *aanvaardbaar loon* de voorrang opeist. Op vandaag zien we, hoe de matiging van de inkomens het beste middel is om de roep om W.T.V. te doen verstommen: *inkomenspolitiek als tegengif voor W.T.V., in 1896 net zo goed als in 1986...*

Toch worden er stapsgewijs resultaten behaald. In 1907 noteren we de wet op de zondagsrust, in 1909 de 9-urendag voor de mijnwerkers.

De Tweede Internationale gaat door op de economische argumentatie; zij stelt de W.T.V. tegelijk als middel voorop om de werkloosheid te verminderen, de arbeidscapaciteit te doen stijgen, de salarissen en de koopkracht te verhogen.

Om de patroons te overtuigen, gooit de B.W.P. zich éézijdig op het element "productiviteitsverhoging". Als consequente voorloper van het overlegsyndicalisme verkondigt Vandervelde dat "W.T.V. geen goed middel zou zijn om de werkloosheid te verminderen" (p. 15). Niet iedereen deelt die mening — maar voor de patroons blijft het, met of zonder tegemoetkomende argumenten *njet*; vrijheid van de ondernemer en *concurrentiekracht zijn*, toen net als nu, hùn heilige koeien.

De sociale vloedgolf na W.O. I zorgt voor de doorbraak. Er komen

stakingen voor de achterurendag, (vooral in Waalse metaalsector) een wetgevend offensief en: de eerste "Paritaire Commissie" (= het eerste gestructureerd sociaal overleg op nationaal vlak) buigt zich over de arbeidsduur. Eén dag vóór de algemene staking zou worden afgekondigd is er het compromis: 9-urendag en 53-urenweek (april 1919). Einde 1920, na een ware parlementaire veldslag, wordt het principe van de 8-urendag erkend. Maar in praktijk laat een K.B. toe het dagelijks gemiddelde op jaarbasis te becijferen, en brengt de dag-grens op 10 uur. Sindsdien krioelt de arbeidsduurreglementering van de afwijkingen. Terecht wijzen de auteurs op de rol van MOC-minister Hansenne, die met zijn onregelmatige spreiding van de arbeidstijd een 60-jaar oude patronale eis inwilligt. Zij veroordelen terecht scherp de dubbelzinnige houding van A.C.V. en christen-democratische pers in die periode. Een citaat uit het "anti-socialistisch dagblad Het Volk" spreekt voor zich: "zolang de huidige nooddijd duurt, vereischt het algemeen belang, en in bijzonder 't onze, dat we zooveel werken en voortbrengen als 't draaglijk vol te houden is." (p. 30).

Belangrijk te noteren is dat de vakbonden in de 20-er jaren unaniem de tayloristische arbeidsorganisatie ondersteunen, opdat verhoogde produktiviteit de kortere werktijden zou compenseren. Uit de historische evaluatie blijkt dan ook, dat W.T.V. rationalisaties en modernisering van het productie-apparaat bevordert. Dertig jaar later blijkt dit in vakbondskringen nog steeds een argument: "de sociale vooruitgang is al meer dan eens de prikkel geweest die nodig was om de economische slakkegang aan te porren", citeren de auteurs uit een C.C.M.B.-tekst, gedateerd 1954 (p. 80).

De Veertiguren-week

Uit wat voorafgaat blijkt, dat

de vakbeweging de achturedag als een noodzakelijk sociaal-humanitair voordeel met economische argumenten wist af te dwingen van patronen en regering. In ruil werden ook economische tegemoetkomingen geleverd: produktiviteitsverhogingen compenseerden grotendeels het effect van de kortere werktijd. De band tussen werktijdverkorting en bestrijding van de werkloosheid werd pas opnieuw gelegd tijdens de Grote Crisis. In 1929—30 stellen beide vakbonden de drastische verkorting van de arbeidstijd voorop: zij willen van 48 naar 45 uur, of zelfs inééns naar 40 uur. De BWP treedt die eis voorzichtig bij, maar de parlementsfractie haakt al vlug af. ACV-minister Heyman maakt duidelijk dat de toepassing van de 40 uren via wet *onmogelijk* is (p. 52). DE tragische staking van de Henegouwse mijnen in 1932 geeft aanleiding tot een principiële debat over het arbeidsherverdelend effect van werktijdverkorting en verscherpt de vakbondsstandpunten. Maar concrete resultaten blijven uit. Pas na de crisis herpakken de beide vakbonden hun traditionele eisende functie. Zij eisen pensioen op 60 jaar, schoolplicht tot 16 à 18 jaar, 40- (of zelfs 36-) urenweek, strenge toepassing van de wet op de achturedag.

Enkel de spontaan losgebarsten Grote Staking van juni 1936 kan echter de doorbraak forceren. Op de eerste "Nationale Arbeidsconferentie" die eerste minister Van Zeeland op 17.6.36 samenroept in een ultieme poging om het pre-revolutionair klimaat te keren, erkent men het principe van de veertigurenweek "in de sectoren waar in gevaarlijke omstandigheden wordt gewerkt". Maar het patronaat blijft behoorlijk dwars liggen bij de uitvoering van de wet. Feitelijk verwerven vóór W.O. II alleen de havens en de diamantsector de 40-urenweek. Zelfs in de mijnen blijft het bij de 45-urenweek. Spoedig maakt een nieuwe crisis en kort daarop de mobilisatie

de verdere sociale strijd onmogelijk.

"De Werkdag" stelt de conservatieve Belgische patronen tegenover de USA van de jaren '30. In het kader van de New Deal politiek daalde de werktijd daar tussen 1932 en '34 met 11%. Dit leverde een gelijke stijging op van de werkgelegenheid en produktiviteit met 22%. België daarentegen verloor 7,3% arbeidsplaatsen en de industriële produktie stortte in elkaar. Niet alleen de kortzichtigheid van het patronaat, maar ook de strategische ontreddering van de vakbeweging lagen daaraan ten grondslag.

Na de oorlog worden de sociale verhoudingen beheerst door de idee van wederopbouw in solidariteit. Het "Sociaal Pact" van 1944 en de "Produktiviteitsverklaring" van 1954 geven deze idee gestalte. Gestructureerd sociaal overleg en eensgezinde inzet voor produktiviteitsverhoging vloeien eruit voort. Een sociale vooruitgang die min of meer met de economische groei gelijke tred houdt, vormt het sluitstuk. Qua arbeidsduur betekent dat: de zeer geleidelijke realisatie van de vooroorlogse 40-uren-eis.

In 1954 ontketent het ACV een campagne voor een vijfdagenweek van 45 uren. Op de meeste plaatsen werkt men op dat ogenblik nog 6 dagen van 8 uur. Niet toevallig leidt op dat moment Achilles Van Acker een vrijzinnig liberaal-socialistisch kabinet. De Schoolstrijd sluimert en de regering bakt het wel wat bruin: "(ze) had onder invloed van de liberalen heel wat a-sociale maatregelen genomen. Politieke overwegingen zullen steeds meer de bovenhand nemen en de relaties ABVV-ACV vertroebelen" (p. 84). De strijd die het ACV aanbindt voor de vijf-dagenweek wordt dan ook algemeen uitgelegd als een ondersteuning van de CVP-oppositie. In de Schoolstrijd die weldra losbrandt, levert het ACV trouwens complexloos het

katholieke voetvolk. Ondertussen zet het een reeks zaterdagstakingen op, om de vijfdagenweek af te dwingen. Het ABVV blijft afzijdig: "Onder invloed van de parlementaire vleugel, verpersoonlijkt door L. Major, wordt het ABVV op sociaal vlak in het defensief gedrongen" (p. 86).

De patroons verzetten zich met klem tegen de vijfdagenweek, overigens op basis van weinig geloofwaardige economische argumenten. De liberale minister van economische zaken Jean Rey komt uitdrukkelijk op voor de "concurrentiekracht" op Europees vlak. Van Acker dekt zijn voortvarende minister met een zoveelste bedenkelijke boutade: "men moet niet overdrijven, men moet de kip met de gouden eieren niet slachten" (p. 90).

In de zomer 1955 komt een ingewikkeld compromis uit de bus: paritair samengestelde commissies van experts zullen sector per sector onderzoeken of de 45-urenweek economisch haalbaar is. Hun bevindingen zijn meestal vernietigend: de Belgische economie wordt slecht beheerd en kan mits noodzakelijke structuurwijzigingen en rationalisaties de overstap naar de 45-urenweek aan. Zeer geleidelijk wordt dan de 45-urenweek doorgevoerd: in 1960 is ze in circa 90 % van de bedrijven een realiteit. De wettelijke veralgemening gebeurt in oktober 1961; tegelijk echter vergemakkelijkt de wetgever de afwijkingen en het overwerk.

De gevolgen van de vijfenveertig-urenweek zijn kort samen te vatten. In een eerste fase levert ondermeer de werktijdverkorting een opslorping van de werkloosheid op. Een nieuwe recessie in 1958-59 doet het effect echter vlug weer teniet. Werkgevers drijven de produktiviteit op en ondervangen zo grotendeels het tewerkstellingseffect. Dit trouwens in perfecte harmonie met de "produktiviteitsverklaring" van 1954.

Sociaal levert de 9-urendag een aantal ongemakken op. In de christe-

lijke arbeidersbeweging ageren verontruste proosten tegen de bedreiging van de openbare zedelijkheid, die volgens hen van een niet-begeleide uitbreiding van de vrije tijd uitgaat.

De stap van de 45- naar 40-urenweek wordt geruisloos gespreid over een periode van tien à vijftien jaar: tussen 1970 en '76 wordt hij in alle sectoren realiteit. De wettelijke uitbreiding wordt nog tot 1978 uitgesteld, wat ondermeer ongunstig doorweegt op de bezoldiging van het overwerk.

Derde fase : W.T.V. als krisisremedie

De eerste pogingen om de 40-urenweek te doorbreken als bijdrage tot arbeidsherverdeling vallen samen met het bewust worden van het structureel karakter van de crisis die in 1974 de meeste economisten verraste.

De *strijd* wordt aangeboden in 1977: een reeks "vrijdagstakingen" van het Gemeenschappelijk Vakbondsfrent brengen de eerste regering Tindemans ten val. Het eisenprogramma stelt: 36-urenweek, brugpensioen, bestrijding van overwerk, zwartwerk en cumuls. De nieuwe regering legt de W.T.V. echter naast zich neer. Zij springt liever de V.B.O.-eis bij, om het deeltijds werk te versoepelen: de flexibiliteit is geboren, ze moet enkel nog haar naam krijgen.

Het is de petroleumsector die in 1978 de magische grens doorbreekt: de 38-urenweek wordt er werkelijkheid vanaf 1/1/1979. Dit brengt een sneeuwbaaleffect teweeg; in datzelfde jaar wordt de 38-urenweek voor één derde van de werknemers een feit. De Openbare Diensten volgen in oktober 1979. De vakbonden eisen de veralgemeende 36-urenweek vóór einde 1981. Vooral in de industrie-sectoren wordt hard gestreden voor W.T.V. De tertiaire sector staat de 38- en vaak zelfs 36-urenweek vlotter toe: het vergt daar

weinig of geen investeringen om het effect van de kortere werktijd door produktiviteitsstijging te compenseren.

Bovendien ziet men in de periodes van invoering van de 38- en 36-urenweek een massale toename van het overwerk. De auteurs concluderen dan ook terecht dat het eigenlijke doel gemist werd: de W.T.V. blijkt een nieuw sociaal voordeel voor de werkenden, maar verhelpt niet veel aan de werkloosheid. Men wist nochtans reeds uit de ervaring van de 20-er en 50-er jaren, dat een "vakbondscampagne voor aanwervingen door de W.T.V. moet (...) gepaard gaan met een campagne tegen overuren en cumuls" (p. 119). Bij de vorming van de regering Martens I miste de vakbeweging een kans: formateur V.D.B. schoof een schema voorop, dat 36-urenweek, 3 % aanwervingen en loonstop (met behoud van index) inhield. De vakbeweging voelde zich sterk genoeg om dit als onvoldoende af te wijzen. In de daarop volgende confrontatie werden nochtans geen gunstiger resultaten afgedwongen. Integendeel: vanaf 1980 zal, met Martens III en IV, de inlevering een feit worden, de werkloosheid gestadig blijven toenemen en de tendens tot W.T.V. stilvallen. Waar nog W.T.V. kan afgedwongen worden, gebeurt het steeds meer in de vorm van vakantie-dagen, wat het tewerkstellingseffect nagenoeg tot nul herleidt.

De auteurs van het boek zijn van oordeel, dat de vakbeweging te laat het belang van W.T.V. heeft ingezien en te weinig als prioriteit heeft gepropageerd. Als men de crisis op haar beloop laat, taktelt met de tewerkstelling ook de actiebereidheid van de werknemers zienderogen af. Bovendien boet een eis die na 5-6 jaar weinig resultaat oplevert aan geloofwaardigheid in:

Het effect van de 5-3-3 formule (1983-1984), "onder het oogluikend toezicht van de A.C.V.-leiding

uitgewerkt" (p. 125), wordt in het boek sterk gerelativeerd. De vooropgezette 75.000 arbeidsplaatsen werden niet geschapen. Men kan hoogstens van een minder snelle toename van de werkloosheid gewagen. Talloze bedrijven die de opgelegde 5-3-3 formule niet realiseerden, hebben nog steeds hun vervangende verplichting, nl. het storten van het ingeleverd loon in een Tewerkstellingsfonds van de overheid, niet nagekomen.

In 1985-1986 wordt de 5-3-3 formule voortgezet in een aangepaste vorm, die nog minder tewerkstellingswaarborgen biedt. De werktijdverkortingsformule is nu helemaal stilgevalen: men spreekt alleen nog over veralgemening van de 38-urenweek. Einde 1981 werkte men echter reeds in 60 % van de bedrijven minder dan 40 uur, en in 36 % minder dan 38 uur. Bovendien zag in 1984 het "spaarplan" van Martens V het levenslicht, dat drie jaar na elkaar een index-aanpassing afroemt. Dat brengt ons bij een gemiddelde inlevering van 13 % sinds 1981, zonder noemenswaardig tewerkstellingseffect.

Ondertussen bepaalt het patronale tegenoffensief de agenda's van het sociaal overleg en de inzet van de sociale strijd. "Flexibiliteit" is het nieuwe toverwoord. En het manifesteert zich in de eerste plaats op het vlak van de reglementering van de arbeidsduur: versoepeling van de overuren-regeling, uitspreiding van de gemiddelde arbeidsduur over periodes van een kwartaal tot een jaar, soepele overschrijdingen van dag- en weekgrenzen, uitbreiding van het ploegen-, nacht- en zondagswerk.

Geen wonder dat de auteurs van het boek in die context een ontmoeting van de werknemers vaststellen t.a.v. de kansen op en de resultaten van verdere W.T.V. (p. 144). Hier lezen we een cruciale zin: "Dat de vakbond er niet in geslaagd is haar eis bij haar leden over te brengen, heeft vooral te maken met het feit

dat bij W.T.V. *rechtvaardiging en voordeel niet samenvallen*". (p. 145). Toch menen de auteurs dat de inzet voor W.T.V., tussen 1975 en 1986 circa 100.000 arbeidsplaatsen gered heeft.

In het korte slothoofdstuk worden t.a.v. de vakbeweging 3 pertinente bemerkingen gemaakt :

- 1) de vakbond die het probleem van de groeiende massa niet-actieven niet ernstig opneemt, doemt zichzelf tot verdwijnen;
- 2) het A.C.V. neemt een historische verantwoordelijkheid op zich, door zich te kluisteren aan Martens V en VI;
- 3) koopkrachtbehoud voor lage en middelgrote inkomens blijft belangrijk maar voor 't overige moet men kiezen tussen solidaire strijd voor W.T.V. en bescherming van de hogere inkomens.

Enkele bedenkingen

Het belangrijkste over het boek en het thema werd hierboven reeds neergeschreven. Slechts een paar aanvullende bedenkingen.

1. Het verhaal van de moeilijke strijd voor W.T.V., illustreert het gemis aan consequente vakbondsstrategie in crisistijd : van zodra de economische vooruitgang stopt, lijkt het vakbondsapparaat de trappers te verliezen. Men slaagt er blijkbaar niet in boven de deel-belangen heen een gemeenschappelijke prioriteit te bepalen EN af te dwingen. Ontmoediging en demobilisatie volgen daar onvermijdelijk op. Slechts als de "tijden weer beter worden", komt de weerslag en presenteert men de rekening — in dezelfde materieel-revendicatieve termen als voorheen.

2. Kwalitatieve eisen en solidariteit met de zwakkere groepen (niet-actieven, werklozen, werknemers in "achtergebleven" sectoren) lijden daar vanzelfsprekend onder.

3. Een conclusie van de auteurs luidt, dat de vakbeweging vlugger en alerter op het crisisfenomeen zou

moeten inspelen, op momenten dat sensibilisering en mobilisatie nog haalbaar zijn. In deze crisis lag dat moment ergens in 1979—1980; door het te missen heeft Martens V—VI het initiatief kunnen in handen nemen. Die sterke regering legt nu maatregelen op die de vakbeweging in vele opzichten in de kou zet. We hebben daardoor een antwoord op de situatie van 1980, maar niet op die van 1986, 1990 of 2000...

4. De politieke binding van de vakbeweging is in België een bron van verdeeldheid en minstens mede oorzaak van nagenoeg alle pillen die de werknemers te slikken krijgen. In de jaren '30 speelde het A.C.V. de rol van spelbreker, in de jaren '50 het A.B.V.V. Thans ligt de sleutel weer bij de christelijke arbeidersbeweging.

5. De crisis van nu zou wel eens definitiever kunnen zijn dan voorgaande crisissen. De post-industriële samenleving dient zich via nieuwe technologieën, massale arbeidsuitstoot en vervaging van de klassengrenzen aan. De centrale plaats van de arbeid in de existentiële zingeving, in de maatschappelijke machtsverhoudingen en in de economie wordt stilaan verleden tijd. Heeft de arbeidersbeweging hier antwoorden op, of moet alle weerwerk van de "nieuwe sociale bewegingen" verwacht worden ?

6. Het vermogen van de arbeidersbeweging om de eis van W.T.V. te verbinden aan zowel de meer directe bekommernissen van de werknemers (koopkracht, behoud van werk en sociale zekerheid), als aan een nieuwe toekomstvisie op economie en arbeid, is niet alleen voor het voortbestaan van de arbeidersbeweging doorslaggevend. Het zal ook bepalen of de westerse wereld de sociale rechtsstaat zal kunnen handhaven en verder ontwikkelen in de richting van meer gelijkheid, democratie en solidariteit, dan wel of de neo-liberalen hun elitair Maatschappij-beeld zullen kunnen waar maken, in de richting van ongelijkheid, machtscon-

centratie, en flexibiliteit op alle vlakken.

Hoewel laatste twee thema's niet zo uitdrukkelijk in de "De Werkdag" aan bod komen, vloeien zij voort uit de probleemstelling. Het boek is dan ook een bijdrage tot de hoognodige bezinning en heroriëntatie van de arbeidersbeweging.

Juul Vereecken

ARBEITSLOSIGHEIT. STRATEGIEN UND POLITIKAN- SÄTZE IN DEN OECD-LANDERN

Hamburg, VSA, 1985

WHY SOME PEOPLES ARE MORE UNEMPLOYED THAN OTHERS

London, Verso, 1986.

G. Therborn

In zijn nieuw boek onderzoekt Therborn de evolutie van de werkloosheid in 16 OESO-landen en stelt zich de vraag hoe men kan verklaren dat daerbij zulke grote verschillen optreden. In het algemeen kan men de landen immers in drie groepen indelen :

- landen met werkloosheid onder de 5 % in 1984 : Zwitserland (1,1), Japan (2,7), Noorwegen (3), Zweden (3,1), Oostenrijk (4,2);

- landen met werkloosheid tussen 5 en 10 % in 1984 : Finland (6,1), USA (7,4), BRD (8), Australië (8,9), Frankrijk (9,8), Italië (10,1);

- Landen met werkloosheid boven de 10 % in 1984 : Denemarken (10,3); Canada (11,2), Groot-Brittannië (13,2), Nederland (14), België (14).

Dadelijk valt op dat in deze rij België en Nederland helemaal achteraan komen. Zelfs al zijn de criteria van de statistieken in de verschillende landen verschillend — iets waaraan Therborn te weinig aandacht besteedt —, dan nog is het duidelijk dat de rechts-liberale regeringen in deze landen veel minder redenen heb-

ben om zich op de borst te kloppen dan ze de laatste tijd plegen te doen. Belangrijk is verder dat de landen die goed gepresteerd hebben op het vlak van de werkgelegenheid ook het best scoren op algemeen economisch vlak.

Therborn gaat in het eerste hoofdstuk een hele reeks van factoren na, die in de traditionele economische literatuur dikwijls als oorzaken voor de werkloosheid genoemd worden; de ontwikkeling van de actieve bevolking, de afhankelijkheid van dure olie, de automatisering, te hoge arbeidskosten, te lage winsten, te veel belastingen en sociale uitgaven, te hoge uitkeringen aan werklozen. Geen ervan blijkt echter op significante wijze de verschillen tussen de landen te verklaren. Een zekere verklaring voor de geringere werkloosheidsstijging in bepaalde landen kan men vinden in de economische groei (voor 14 %) en de investeringsactiviteit (27 %) , de afhankelijkheid van de wereldmarkt (28 %) (1) en de uitbreiding van de dienstensector (ook 28 %) , maar dit bevredigt Therborn

niet, want het grootste deel van de werkloosheidsstijging blijft onverklaard (de genoemde factoren hangen immers ook onderling samen).

In het volgende hoofdstuk gaat Therborn dieper in op de structuur van de arbeidsmarkt in de verschillende landen en ook dan blijken een aantal bekende verhalen niet te kloppen: vrouwen, mannen, verschillende leeftijdsgroepen, buitenlandse werknemers worden in de verschillende landen in verschillende mate getroffen; men kan in het algemeen zeker niet beweren dat de vrouwen van de arbeidsmarkt worden verdrongen, dat geldt veel meer voor de oudere mannen. Onder de succesvolle landen zijn er met lange en met korte arbeidstijden, met een concentratie van de werkgelegenheid in de openbare en in de privé-sector.

In hoofdstuk 3 tenslotte zoekt Therborn de verklaring voor de verschillen in de onderscheiden politieke en economische tradities van de verschillende landen. Hier blijkt dat de vijf succesvolle landen al in 1975 naar voren komen, terwijl andere landen die voordien een werkloosheid kenden onder het OESO-gemiddelde, zoals België, Denemarken, Nederland en Groot-Brittannië, vrij snel naar de staart van het peloton afzakken.

Het onderscheidend element van de succesvolle landen blijkt te zijn dat de werkgelegenheidspolitiek er stevig geïnstitutionaliseerd is — ook al zijn de economische stelsels verder vrij verschillend — en deze werkgelegenheidsdoelstelling niet voor andere (bijvoorbeeld een sterke munt, klassiek symbool van nationaal prestige) opzij wordt gezet. De grond hiervoor kan het gewicht van de arbeidersbeweging zijn (Zweden, Noorwegen), een conservatieve bekommernis voor orde en stabiliteit (Japan, Zwitserland) of een combinatie van beide (Oostenrijk). Vanuit dat oogpunt heeft de overheid een vrij grote controle over de economie. Daarnaast zijn deze landen

het minst geïntegreerd in internationale organisaties en het gewicht van buitenlandse multinationals is er niet groot.

Aan de andere kant van het spectrum vinden we de landen waar het monetaristisch deflatiebeleid konsekwent is uitgevoerd, mede mogelijk gemaakt door onenigheid, demoralisatie of nederlagen van de arbeidersbeweging. De politiek van snoeien in de openbare en stimuleren van de private sector noemt Therborn de zekerste weg naar de werkloosheid. In het midden bevinden zich de landen die een aarzende politiek tussen beide uitersten hebben gevolgd.

Zich basierend op deze onderzoeksresultaten is het voor Therborn duidelijk dat een selectieve en op de binnenlandse markt gerichte uitweg uit de werkloosheid mogelijk is en dat de overheid daarbij een belangrijke rol te vervullen heeft. De richting die de discussie over de "maakbaarheid van de samenleving" in Nederlandse sociaal-democratische kringen uitgaat, vindt hij dan ook onbegrijpelijk.

Therborns kritiek op de liberale aanpak leidt hem er overigens niet toe afkerig te zijn voor elke "deregulering" op het vlak van de arbeidsvoorwaarden. Hij vindt dat de Nederlandse actieve linkerszijde, door alles op arbeidstijdverkorting met loonbehoud te zetten, zowel de ondernemers demotiveert, als zichzelf de mogelijkheid ontnaemt om over andere vormen van werkgelegenheidspolitiek (zoals deeltijdwerk, beroepsvorming, flexibilisering, sociale premies op basis van kapitaal in plaats van op arbeid) na te denken. Nodig is vooral dat er institutionele maatregelen getroffen worden om de werkgelegenheidsdoelstelling centraal te stellen. Daarbij is onder andere een sterkere controle op het beleid van de nationale banken, maar ook een matiging van de lonen vereist. Het stimuleren van de investeringen is immers belangrijker dan dat van de

consumentenvraag.

Het is overigens opvallend dat Therborn bij zijn conclusies helemaal niet meer refereert naar de enkele factoren, die in hoofdstuk 1 toch een zekere verklarende waarde bleken te bezitten. Als je die — afhankelijkheid van de wereldmarkt, investeringsactiviteit, groei van de dienstensector — op dezelfde kwalitatieve wijze, als Therborn in hoofdstuk 3 doet, zou gaan onderzoeken zou je ongetwijfeld op een aantal punten komen die ook hun belang hebben gehad en die in een werkgelegenheidsstrategie zouden kunnen geïntegreerd worden via bijv. sectorbeleid en innovatie. De verhalen over de op een globale wereldmarkt gerichte strategieën van Japanse bedrijven of over de successen van een aantal Zweedse multinationals in specifieke sectoren (Volvo, Saab-Scania, Electrolux, Asea) zijn nu ook weer geen pure mythes. Therborns analyse blijft in die zin politicologisch en zijn bedoeling — en verdienste — is vooral factoren naar voren te halen die in de meeste actuele analyses niet het juiste gewicht krijgen. Hij benadrukt overigens dat hij niet tot zijn algemene conclusies komt op basis van een economische analyse — als niet-econoom waagt hij zich hieraan niet — maar op basis van zijn onderzoek van de resultaten van verschillende soorten beleid.

Maar zoals gezegd, neemt de communist Therborn, ondanks zijn bekommernis andere aspecten naar voren te halen, ook verschillende

“nieuw-realistische” thema’s over. In dat verband geeft hij toe dat socialisten hem wellicht zullen vragen wat dit alles met socialisme te maken heeft. Zijn antwoord hierop is kort: “Vanuit het oogpunt van een realistisch historisch materialisme is het echter onwaarschijnlijk dat *het* socialisme ooit, op zijn best al overmorgen, in een slag verwezenlijkt wordt. Het is een complexe, belangwekkende transformatie vol tegenstellingen, die reeds begonnen is en hog veel tijd nodig heeft voor ze teneinde zal gebracht zijn. Maar zolang een groot deel van de arbeidersklasse buiten de loonarbeid wordt gesloten en gemarginaliseerd wordt, is elke vooruitgang onwaarschijnlijk.” Dit lijkt een verre echo van Bernsteins “Het einddoel is niets, de beweging is alles” en het is duidelijk dat ook Therborn tot veel toegevingen bereid is — de vraag is steeds waar men dan ophoudt — om de volgende etappe van zijn socialistische strategie mogelijk te maken.

Dat neemt overigens niet weg dat Therborns boek een belangrijke bijdrage is in en veel materiaal levert voor de discussie over het formuleren van een links alternatief. Het is zeker waar dat de linkerszijde het zich daarbij met behulp van eenzijdigheden en simplismen soms al te gemakkelijk maakt, wat haar geloofwaardigheid allerminst ten goede komt.

Nijmegen, 17 februari 1986
Dany Jacobs

Noot

1. Problematisch is hier overigens dat import en export ook niet afzonderlijk bekeken worden: een land dat veel importeert wordt dan even zwaar gewogen als een dat evenveel exporteert en dat maakt natuurlijk wel wat uit.